

Téma VNJH č. 3

Hranice svobody

Kdo, nebo co rozhoduje o mém (svobodném) životě? Co ovlivňuje „bytí ve svobodě“? aneb
Čím přispívám a přispěju ke svobodě své existence?

Je to několik dní nazpět, co jsem zhlédl film Agnieszky Holland *Hranice* (v polském originále *Zielona granica*), který mě hluboce zasáhl. Nechci zde nyní provádět jeho obšírnou recenzi – je to ve své podstatě dílo politické, a proto velmi kontroverzní, jak ukázalo dění v Polsku v souvislosti s jeho premiérou, a jistě není bez chyby; je nepochybně do jisté míry tendenční – zmiňuji se ale o něm proto, že máme-li se bavit o svobodě v našem dnešním světě, nabízí jak jeho obsah, tak právě i jeho recepce u široké veřejnosti několik velmi zajímavých (a často spíše smutných) postřehů, z nichž je potřeba vycházet.

Pro neznalé: Fabule tohoto filmu není nijak složitá – jedná se o mozaiku drobných příběhů z dění na polsko-běloruské hranici v letech 2022-23 (které však přetrvává od roku 2021 až do dneška – ano, i za vlády liberála Donalda Tuska), konkrétně z lesů v Podlaském vojvodství, kterou se snaží směrem do Polska překročit tisíce nelegálních migrantů z oblasti arabského světa. Polská pohraniční stráž je však protiprávně vyhošťuje nazpět do Běloruska, Bělorusové zase do Polska, Poláci opět do Běloruska etc., takže tito jsou často i měsíce přehazováni jako horký brambor z jedné země do druhé, přičemž v obou z nich jsou více či méně porušována jejich základní lidská práva – přežívají tedy v lesích na pomezí ve velmi nuzných podmínkách bez přístupu k lékařské péči, potravinám etc. Film zachycuje tuto problematiku ze tří pohledů – z pozice migrantů samotných, příslušníka polské pohraniční stráže, který se účastní násilí na nich páchaném, a z pozice aktivistů, kteří migrantům přímo na místě pomáhají.

Začněme rovnou zde: Jako obyvatelé České republiky se jistě většinou (s výjimkou některých zcela minoritních skupin na obou okrajích politického spektra) považujeme za osoby svobodné, které žijí v silném demokratickém státě, který je součástí nejmocnějšího svazku demokracií v historii – Evropské unie. Lidská práva jsou nám nade vše, jsme poučeni ze čtyřicetileté zkušenosti s totalitním komunistickým režimem apod. Přesto několik stovek

kilometrů od nás, ve státě, který by až na menší drobnosti mohl být popsán podobně jako ten náš – především tedy ve státě, *ktejý je také členem EU* – dochází k organizovanému *státnímu násilí* na lidech, které je provázeno masivní kampaní, jež nese značné dehumanizující prvky. A zdůrazňuji slovo *státnímu*. Na svobodách nás může omezit leckdo – zločinecký gang, mafie... jsou to tragické případy – ale přesto právo, které nás obklopuje, tedy onen stát, zajistí, aby tyto činy byly potrestány. Pokud se ovšem přímo ono právo (občas i spravedlnost, omlouvám se za tuto slovní hříčku) stává prostředkem utlačování, je to něco mnohem horšího – protože najednou se ten, který má ochraňovat, proměňuje v tyrana, proti němuž se již nelze nikam dovolat. Ale klíčová otázka stojí takto: Znepokojuje to někoho v ČR? Jsou toho plná média? Konají se masové demonstrace? Trápíme se tím? Ne. V klidu spíme, na nohou ponožky, na hlavě spací čapka s rozkošnou bambulkou.

Kamarádka, kterou jsem na film vytáhl, se mi svěřila, že před jeho zhlédnutím o ničem takovém ani netušila. Neviním ji ovšem z toho. Problémem je obecné nastavení společnosti.

Je to nepochybně dobrou tradicí studentských esejů pocházejících z českého kulturního prostoru, že musí obsahovat nejméně jeden, ale ideálně i více citátů Václava Havla, protože jinak to zkrátka není směroplatný. Ani já vás o něj nehodlám ochudit, nedovolil bych si jej vynechat. Proč si proto tuto milou povinnost neodbyť právě na tomto místě: „*Každé lidské utrpení se týká každé lidské bytosti.*“ Jak to ovšem souvisí se svobodou? Zadáním eseje? Kliše, které už ani nemá autora, říká, že *svoboda není samozřejmostí*. A je na tom mnoho pravdy. Svoboda nám nebyla dána od pána boha, neválela se zde od počátku věků – důkazem toho může být, že ve skutečných demokraciích s respektem k humanitě žije v tuto chvíli jen naprostá menšina obyvatel světa. Je to proto sám o sobě malý zázrak, že právě my máme nyní to štěstí, že v jedné takové přece můžeme žít. Dává nám to i možnost o svobodě volně diskutovat, a nejen možnost – snad i závazek, protože právě tím budeme pracovat na tom, abychom si ji udrželi. Měli bychom za svou svobodu být vděční, jak se často říká. Ale co to přesně znamená? Ta vděčnost má (alespoň dle mě) dvě složky, krom neoddiskutovatelné úcty k těm, co se pro naši svobodu obětovali v minulosti, za dob nacismu a komunismu – (Takových lidí máme naštěstí v historii požehnaně mnoho, vyberu tedy jen pár těch, kterým se obdivuji nejvíc – Inka Bernášková, manželé Frolíkovi, manželé Charvátovi, Růžena Vacková, Dana Němcová... – o každém z nich bych rád napsal samostatnou sáhodlouhou esej, ale to sem teď nepatří – a náleží k nim i Broňa Müllerová, již tímto také vzdávám hold), je to právě i pomoc těm, kteří ve svobodě nyní nežijí. Svoboda je totiž (a znovu nás to nejlépe učí příklady z naší minulosti) ze své podstaty o sebeobětování se. A my, kteří dnes již

nemusíme nasazovat své životy, zdraví, své osudy, protože jsme se státního násilí našťestí zbavili, musíme intenzivně pracovat na tom, aby se tato svoboda šířila dál do světa. Čím širší bude svazek svobodných demokratických zemí, tím bezpečnější totiž naše svoboda bude. A čím více my teď pomůžeme, tím více bude možná jednou pomůžeme nám, budeme-li to, nedej bože, potřebovat.

Oběti, které se po nás chtějí nyní, přitom nejsou zdaleka tak vysoké, jak jsem naznačil již výše. Dokonce jsou to věci vlastně banální. A opět je můžeme rozdělit do dvou kategorií: Tou čistě praktickou je otázka ekonomická – obchodní. Že je zkrátka občas lepší si odpustit tučné sousto od úst, ač může být sebelákavější a cenově sebelepší, pokud víme, že naše peníze pomohou organizaci takového státního násilí. Podařilo se nám to ve výjimečném celospolečenském sepětí v případě Ruska, jinde však (třeba v totalitní Číně), to ale raději taktně přehlízíme, hlavně, aby se sypalo dost korunek. A tím se dostávám k té druhé otázce, otázce čistě vnitřní, duševní, otázce naší morálky a našeho myšlení. Protože právě myšlenky, byť se to může zdát sebetriviálnější, jsou ve skutečnosti to nejcennější, co máme. Musíme ono lidské utrpení, o němž hovoří Havel, pustit do svých myšlenek. A to může být někdy nesmírně bolestivé, možná ještě mnohem horší, než pustit čas od času chlup a nechat zmizet něco peněz. Protože majorita populace si chce hlavně užívat. Chce se ubavit k smrti, nechce si kazit den tím, co všechno zlého se kde odehrává. Vždyť já jsem stejně malý pán, já s tím stejně nic neudělám...

U migrantů, o nichž Holland točí, ale nejen u nich – jsou to i miliony dalších, kteří již od roku 2015 do Evropy proudí jinými cestami – se samozřejmě nabízí ještě jedna důležitá otázka: Hraje svou roli také rasismus? Naše xenofobie? Obávám se, že ano – ironie toho všeho je ostatně vyjádřena v epilogu filmu – zatímco v Podlasí lidé tmavší pleti umírají bez pomoci, o sto kilometrů jižněji chovají polští vojáci ukrajinská děťátka v náručí a pomáhají jim do autobusů – buďme za to rádi, pomoc Ukrajině byla a je naprosto jedinečným a nezapomenutelným okamžikem, kdy jsem byl tak nějak hrdý, že jsem taky člověkem (a obchodní odstřížení od Ruska zmíněné výše to dotvrzuje), ale nenechme ji, aby zcela přehlušila utrpení ostatních. A obzvlášť v případě krutostí, které páchá Polsko, bychom měli být důslední. U některých států jsme jaksí obecně uvyklí na jejich nedemokracii, nepřekvapí nás, ale u Polska nikoliv – máme jej za solidní stát – a o to hůř bychom měli jeho chování vnímat. Jestliže je totiž stát svobodný jen k části lidí a jiným vůbec označení *člověk* upírá, je to snad ještě děsivější – protože může vystrkovat před světem tu svou hezkou tvář a o to lépe skrývat tu odvrácenou, toho svého pana Hyda, což logicky povede k tomu, že i zahraniční

státníci budou mít minimum snahy situaci nějak vyřešit. Mysleme proto na migranty na polsko-běloruské hranici, potřebují to.

Právě ona pozornost, alespoň drobná myšlenka, je nesmírně důležitá. Politická vězenkyně Dagmar Šimková ve své vynikající knize z komunistického lágru 50. let *Byly jsme tam taky* píše o tom, jakou neskutečnou vzpruhou pro ni i další politické vězenkyně byla zpráva o tom, že na západě vznikla organizace Amnesty International – protože bolestivější, než samotné vězeňské útrapy bylo právě ono vědomí, že mají být vymazány z paměti lidí – těch u nás, i těch v zahraničí – a nyní konečně zde byla organizace, která jim dávala naději, že tam v širém světě jsou přeci jen někde lidé, kteří na ně myslí, kterým nejsou lhostejné...

Nemusí být každý hrdinou, který zemře pro své přesvědčení, ale každý, a obzvlášť ten, který žije ve společnosti, jež jej za to nebude nijak trestat, může tyto hrdiny tiše podpořit. A to právě i jen tichou myšlenkou, letným uvědoměním si, co vše se okolo nás děje; nejsem příliš nábožensky založený člověk, ale přesto jsem přesvědčen, že snad je něco jako takové astrální spojení, které zajistí právě to, že i naše jedna myšlenka se dostane tam, kam má, že někomu byť i jen sebedrobněji pomůže.

Je to nejlepší cesta, jak si udržet svou vlastní svobodu. Mnohokrát prověřená. Protože i pro nás je to edukace o svobodě. Svoboda je humanita. Nemůže být svoboda bez humanity a humanita bez svobody. Jsou to rodné sestry. Kdo vám prezentuje svobodu – velkou a nabubřelou s plamenným mečem, odvážnou revolucionářku, která může kráčet i přes mrtvoly, jíž ale chybí ten drobný lidský rozměr, který by myslel na každého jednoho člověka, je lhář, nevěřte mu. Nelze je oddělit.

Každá myšlenka, kterou věnujeme pošlapávání humanity druhých, je tedy myšlenkou na svobodu. Vytvoříme-li si z vlastní lenosti informační vakuum, do nějž nenecháme zprávy o lidském utrpení pronikat – ať už je to to v Polsku, či kdekoliv jinde na světě – ztrácíme právo na svobodu. Další klíše: *Svoboda je odpovědnost*. Dá se třeba i říci, že svoboda je povinnost, jak jsem ji výše popsal. Hlásá-li někdo, že jeho svoboda spočívá právě v tom, že tyto věci nemusí řešit, má možná částečně pravdu. Ale je pak jasné, že je to pouze svoboda neodpovědnosti; jediné, k čemu takový přístup může vést, pokud by ve společnosti převládl, je nesvoboda. Dáváme tím okázale najevo, že nás svoboda nezajímá, že nám nevadí o ni přijít. Samozřejmě to neznamená, že se má člověk zabalit do samých hrůz. Veselí je pro život nesmírně důležité, když jej mít můžeme, tak jej mít musíme, jen tím ale nesmíme to ošklivé vytlačit z paměti zcela; čas od času prostě musíme zabořit nos i do toho, co nám na první pohled nevoní.

K druhému bodu již budu stručný, důležité už bylo řečeno. Jestliže film, který je v podstatě polodokumentárním snímkem o porušování lidských práv dokáží přirovnat k nacistické propagandě, jako se to některým čelným polským představitelům v čase jeho premiéry povedlo, říkám tím o sobě pouze to, že jsem již mimo zcela. To si rovnou vaše svoboda může jít kopat hrobeček, kytičku navrch, předplacená smlouva až do posledního soudu jako u Natálie Mooshabrové... Svoboda je věc vnitřního nastavení, a i když nemusíme souhlasit s přijímáním migrantům, i když můžeme spílat Lukašenkovi za to, že je využívá jako figurky na šachovnici a vydírá s nimi Polsko, měli bychom se všichni shodnout na tom, že je věci elementární humanity, aby tito lidé nebyli doslova vysypáváni z EU jako odpad, ale aby absolvovali v civilizovaných podmínkách azylové řízení. To je celé, nikdo už po vás nechce, abyste se s nimi šli objímat. Jen se k nim chovat jako je každému jinému. I ty figurky jsou totiž lidmi; můžeme být čímkoliv (profesorem, ministrem, bílým, černým, figurkou i migrantem), ale to, že jsme člověkem, nás nakonec definuje ze všeho nejvíce, je to náš základní určující faktor; jako takový pak máme také mnoho nedotknutelných práv. Lidství všech na tomto světě je to, čemu bychom měli věnovat největší pozornost z hlediska naší svobody. Naše svoboda nemůže dlouhodobě existovat bez svobody k druhým. Pokud ani toto nejsme schopni přijmout, pak asi patříme do té skupiny lidí, kteří k ní zkrátka zrozeni nebyli a štítí se jí.

Jsou to ohromné masy lidí po celém světě, uprchlíci, Ujguři v Číně, obyvatelé všech válečných zón, co jich jen je. A my, při posuzování všeho možného i nemožného z pohodlí gauče, se musíme naučit ve všech těchto případech úctu k člověku vnímat odděleně od otázek politických. Zkrátka to k sobě nepatří, nelze to mísit. Je to něco docela jiného a má to přednost. Politiku bychom měli vždy řešit až v druhé řadě, podřídit ji vždy ohledům na člověka. Nelze člověka obětovat politice. Nemůžeme s ním chladně kalkulovat jako s přijatelnou obětí. Nebo by to aspoň jít nemělo. Jenže to my dosud neumíme.

Už jen krátce (snad): Je rozkošné, pokud 17. listopadu vstanete, protáhnete se v posteli (*a sundáte tu spací čapku, pozn. aut.*), vytáhnete ze šuplete svíčku, co vám zbyla od Dušiček, a zapálíte ji na Národní třídě, ale pokud tím považujete své za odbyté, je to opravdu poněkud... *odbyté*. Je to totiž jen ta jedna složka vděčnosti, která je směšná, vytržená od té druhé. Takhle se svoboda nevyrobí. Jistě, choďme na Národní třídu dál, je to tam krásné, dovede to člověku vhrknout slzy do očí, sám tam rád chodím... ale dělejme i něco víc. Vždyť svoboda, kterou

17. listopadu slavíme, pochází právě ze zodpovědnosti svobodomyšlných lidí ze zahraničí, bez jejichž podpory finanční i té morální by československý disent fungoval mnohem hůře, ba možná by ani žádný pořádně nebyl. Podepište raději na Amnesty International některé petice, napište dopis, jděte na film Hranice, přemýšlejte nad jeho poselstvím (to je to!), nebo i jen *pomyslete* na ty, kteří v nesvobodě žijí, nebo s ní přímo bojují... ale dejte každopádně tak či onak najevo, že vaše svoboda nežije v minulosti, ale v současnosti a hledí kupředu, že nedohoří 18. listopadu nad ránem... Že to není póza, ale plastický objekt; živá organická struktura. Že je vaše svoboda skutečná...

A jsou-li někteří aktivisté, kterým se film také věnuje, ochotni obětovat pohodlí, aby v těžkých podmínkách zachraňovali humanitu ostatních, podporujme je všemi způsoby, nebo jim alespoň neházejme klacky pod nohy. Stejně jako se nemusíme nechat zastřelit, nemusíme ani my jít dobrovolničit do polských bažin, ale buďme rádi, že máme takové, kteří to udělají; pro než morální hodnoty stojí výš než pohodlí. Dost možná jsou to právě ti lidé, kteří se postavili totalitním režimům v minulosti a nad nimiž tak často přemýšlím. Někde v naší společnosti přeci dodnes být musí, jejich procento bude stále zhruba stejné. *Jen dvě věci mě přivádějí v úžas, hvězdné nebe nade mnou a mravní zákon v nich*, smím-li parafrázovat Kanta. Ale třeba si to celé idealizují. Jsem mladý, sluníčkář, pravdoláskař. Třeba jednou prohlédnu. Ovšem já tomu, alespoň pro teď, zkrátka věřím. Protože v něco se věřit musí.

Uvažujme nad tím, že bychom ve stejné pozici byli my – a že v ní i mnoho českých migrantů bylo v éře komunismu – jak rádi bychom jistě za takové aktivisty byli. Svoji vlastní svobodu obhájíme nejlépe, pokud ji necháme proniknout do svých duší a až jí bude dost, tak jí budeme exportovat. Celý ten mírně chaotický žvást, co jste teď dočetli, lze vlastně shrnout i takto: že co (ne)chceš, aby druzí činili tobě, (ne)máš činit ty jim.

Homo est creatura indeterminata, quae in infinito infinite seipsam agens.

Člověk je tvor neurčitý, jednající na vlastní pěst v nekonečnu.